

IN MEMORIAN BELUSZKY PÁL

(1936-2022)

GYŐRI RÓBERT

Néhány nappal 86. születésnapja előtt, 2022. november 28-án elhunyt Beluszky Pál geográfus, az MTA doktora, az MTA RKK (ma: KRTK RKI) nyugalmazott tudományos tanácsadója, a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagja. Halálával a magyar történeti földrajz, településföldrajz egyik legnagyobb formátumú, legnagyobb hatású művelője távozott, akinek munkássága évtizedeken át tájékozódási pont volt a hazai geográfusok, történészek, regionalisták, társadalomtudósok számára. Életének és tudományos pályafutásának állomásai könnyen rekonstruálhatók, hiszen az elmúlt évtizedekben több életút-interjú is készült vele.

Beluszky Pál Szolnokon született 1936. december 4-én. Gyerekkora gyakori költözéssel telt: édesapja a tejszövetkezetnél dolgozott, ahol az előléptetés az áthelyezéssel járt együtt, így a család Szolnokról Orosházára, Szegedre, majd Devecserbe, onnan Nagykanizsára, Budapestre, végül pedig Tiszafüredre költözött. A gimnáziumot (még nyolcosztályos gimnáziumi tanulóként) Nagykanizsán, a piaristáknál kezdte, és a vándorút végállomásán, a frissen alapított Tiszafüredi Gimnáziumban érettségizett 1955-ben. A folyamatos költözködés közepette a pizskei nagyszülői ház jelentette az állandóságot, ahol a nyári hónapokat töltötte. Bár szakmai munkái (és szülővárosa) miatt a legtöbben alföldi kutatóként ismerték Beluszkyt, ő dunántúlinak tartotta magát, és erősen kötődött Pizskéhez. Beluszky Pál gyerekkorában végig vándorolta, „belakta” és megismerte az országot, Tiszafüreden érettségizett, így utólag visszanézve kézenfekvőnek tűnik, hogy a középiskola után a közeli Debrecenbe ment

egyetemre, és a földrajz-történelem szakot választotta. A valóság azonban egészen más: „teljesen véletlen, hogy történelem-földrajz szakos lettem.” Mi több: „teljesen véletlenül kerültem Debrecenbe.” Beluszky ugyanis az ELTE-re jelentkezett magyar-újságírás szakra, de helyhiány miatt nem vették fel, és átirányították Debrecenbe magyar-orosz szakra. Az orosz nyelv azonban nem volt az erőssége, így néhány hét kitarató szervezőmunka után sikerült a történelem-földrajz szakosokhoz csatlakoznia. Itt a „helyére került”, és mindkét stúdium felé nagy érdeklődéssel fordult, idejének nagy részét az egyetemi könyvtár gazdag gyűjteményében töltötte. A debreceni geográfusok közül Kádár László, a történészek közül Szabó István gyakorolta rá a legnagyobb hatást. A KLTE-re visszatekintve gyakran említette meg az egyetemen és azon belül a földrajz szakon uralkodó családi légkört, ami szerepet játszott abban is, hogy a földrajz mellett kötelezte el magát. Diáktársai közül évfolyamtársaira (pl. Becsei József, Ikvai Nándorra, Péter Katalinra), és a két évvel fölötte végzett Berényi Istvánra emlékezett szívesen.

Bár kilátásban volt, hogy diplomájának megszerzése után kutatói minőségben a KLTE Földrajzi Intézetben maradhat, de ez végül nem valósult meg. 1959 és 1962 között középiskolai tanárként először a berettyóújfalui, majd a püspökladányi gimnáziumban tanított. Tanári évei alatt is kutatott, publikált, megírta egyetemi doktori értekezését a berettyóújfalui járás mezőgazdasági földrajzáról, és tudományos pályamunkákat készített a Magyar Földrajzi Társaság pályázataira. E munkáinak köszönhetően 1962-ben TMB-ösztöndíjas lett, és 1965-ben Enyedi György meghívására főállású kutatóként az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében helyezkedett el. A kezdeti években „távolsági ingázóként” heti egyszer utazott el Debrecenből Budapestre, majd 1970-ben a fővárosba költözött. Az MTA FKI-ban vált érett kutatóvá. Legelső publikációi a településföldrajziak voltak, az általa jól ismert északalföldi városok vonzáskörzetét tárta föl, kandidátusi értekezését Nyíregyháza vonzáskörzetéről írta. Később ezeket a településföldrajzi kutatásokat terjesztette ki országos léptékre, illetve az intézeti munkatársakkal (Barta Györgyvel, Berényi Istvánnal) fogott bele a hátrányos helyzetű területek kutatásába az Enyedi György vezette kutatócsoportban. Az MTA FKI-ban lett évtizedekre szerzőtársa Sikos T. Tamás, akivel együtt több időkeresztmetszetben is vizsgálta kvantitatív eszközökkel a magyar falvak típusait. 1979 és 1984 között az Államigazgatás-szervezési Intézetben dolgozott, ahol a városkörnyéki igazgatás bevezetését megelőző szakmai háttéranyagok elkészítése (vonzáskörzet-határok feltárása, térképezése) volt a feladata.

Az alkalmazott kutatásoktól néhány év múlva tért vissza az akadémiai szférába, amikor Enyedi György 1984-ben hozzálátott az MTA Regionális Kutatások Központjának megszervezéséhez. Enyedi az új intézet budapesti osztályának kialakításánál a régi FKI-s kollégáira, köztük Beluszky Pálra támaszkodott, aki egészen nyugdíjba vonulásáig az MTA RKK munkatársává vált. Ebben az időszakban az osztály profiljához illeszkedve sokat foglalkozott

Budapest és a budapesti agglomeráció településföldrajzi, területfejlesztési kérdéseivel, számos közös publikációja született ezekben a témákban Barta Györgyvel és Kovács Zoltánnal. Az MTA doktora (a földrajztudomány doktora) címet 1994-ben szerezte meg. Az 1990-es évek közepétől egyre inkább megerősödött történeti földrajzi érdeklődése, mindenekelőtt a településhálózat hosszú távú átalakulása foglalkoztatta. Éveket szentelt a dualizmus korának kutatására, és több magyar történeti földrajzossal együttműködve (Timár Lajossal, Hajdú Zoltánnal, Erdősi Ferencsel, Rácz Lajossal, Gál Zoltánnal és e sorok szerzőjével) írt tanulmányokat, köteteket, kézikönyveket a korszakról. Az 1990-es évek végén, az ezredfordulón érlelődtek meg nagy szintézisei. Ekkor született meg a legtöbbet hivatkozott, két kiadást megért munkája Magyarország településföldrajzáról, illetve talán a legjobb könyve a Nagyalföld történeti földrajzáról. Beluszky Pál kutatásai magyarországi fókuszúak voltak: Magyarország településeivel, tájaival foglakozott, és kutatási kérdései is a magyar földrajzban, a magyar tudományosságban gyökereztek.

A legtöbbet vizsgált és talán szívéhez legközelebb álló táj az Alföld volt, pályafutása során sokszor visszatért az alföldi sajátosságok elemzéséhez. Beluszky Pál estében is jól kitapintható, hogy a társadalomtudósoknál a kutatási témák megválasztása legtöbbször tükrözi a kutató személyes elkötelezettségét, értékítéletét, identitását. Kétségtelen, hogy az Alföldet, az alföldi embereket, településeket ismerte a legjobban, pályakezdő tanulmányai is azokról a kisebb-nagyobb városokról születtek, amelyekhez személyesen is kötődött (Tiszafüred, Berettyóújfalu, Mátészalka, Nyíregyháza). A Dunántúlon az Őrség, ÉszakMagyarországon a Hegyalja vonzotta leginkább, ezekről a tájakról és településeikről több kisebb tanulmányt, az Őrségről pedig egy könyvet is írt. Mendöl Tibor és a Mendöl-tanítvány, Major Jenő sokat hivatkozott szerzők Beluszky településföldrajzi munkáiban. Fiatal kutatóként Beluszky a régi magyar településföldrajz akkor még élő hagyományához kapcsolódott, és később sem távolodott el messze ettől az iskolától. Valószínű, hogy a német földrajz településhálózati kutatásait, Christaller központi helyek elméletét Mendöl és Major írásaiból ismerte meg. A pozitivisták megközelítés, a számszerű adatok elemzése, a kvantitatív módszertan alkalmazása tudományos életpályáját végig kísérte.

Az 1970-es, 1980-es évek brit és amerikai társadalomföldrajzi fordulata, a kvantitatív forradalommal szemben kialakuló új irányzatok (kritikai földrajz, humanisztikus földrajz, feminista földrajz, posztmodern földrajzok) nem érintették meg, és a „kulturális fordulat” inspirálta újfajta városföldrajz sem jelent meg munkásságában. Már visszavonuló kutatóként maga is megvallotta, hogy kevésbé jártas ezen a területen, és inkább idegenkedve szemlélte ezeket a megközelítéseket. *„Többnyire azt mondom, geográfus vagyok...”* – vallotta az egyik vele készült interjúban. A diszciplináris határoknak, korlátoknak kevés jelentőséget tulajdonított, írásai a földrajz és a történelem érintkezési területén fogantak. A kutatás során szerette a rendelkezésre álló magyar nyelvű irodalmat

minél szélesebb körben feltárni: nemcsak a földrajzban mozgott otthonosan, hanem a társadalom- és gazdaságtörténet, a néprajz és a többi rokontudomány irodalmában is. (Nem véletlen, hogy a rokontudományok művelői is szívesen forgatták, hivatkozták tanulmányait-könyveit.) A kutatás adta neki a legnagyobb örömet. Régivágású tudóseberként szeretett elmélyedni, egy-egy nagyobb téma feltárásánál heteket töltött a könyvtárakban, szeretett írni, és szerette a terepmunkát is. A nagy olvasottság és a jó helyismeret minden munkáján kiérezhető. (Még a kvantitatív közelítésű munkáira is igaz ez: az adatok, számok, statisztikai összefüggések mögött mindig látta az embereket is.) Az egyik legnépszerűbb, legtöbbet hivatkozott magyar társadalomföldrajzos volt. Népszerűségének több oka is van. Könnyen és gördülékenyen írt, fanyar humora a szakmunkák alkotásánál sem hagyta el. Talán ennél is fontosabb, hogy minden tanulmányában van valami új, valami jó ötlet. Ha az idő el is jár ezeknek a tanulmányoknak az „adattartalma” fölött, a gondolatok továbbra is megtermékenyítőek maradnak. Népszerűségéhez az is hozzájárult, hogy szintetizáló alkat volt. 60 éves korához közeledve erősödött meg benne a szintézisre való hajlam, és nagy összefoglaló kötetek megírásába fogott. Magyarország településföldrajza kötete terjedelmében, alaposágában Mendöl nagy összefoglalásához mérhető.

A mai kutatóktól a tudományos minősítési rendszerek a részletkérdésekben való elmélyedést, a nemzetközi folyóiratokban való publikálást várják el. Valószínűsíthető, hogy ilyen feltételek mellett egyre kevesebben vállalkoznak majd átfogó, szintetizáló könyvek megírása, így Beluszky összefoglalásai még sokáig forgalomban maradnak. Szerencsés ember volt, mert olyan tudományos kérdésekkel foglalkozhatott, amelyek igazán érdekelték. Autonóm személyiség és autonóm alkotó volt, igyekezett megteremteni a kutatói szabadságának a feltételeit, a „saját tudományát”. Ez az autonómia-igény lelki alkatából fakadt: *„Mindenhol és mindig egy kicsit kívülálló voltam, és ez adott nekem olyan szabadságot és lehetőséget, hogy én a dolgokat jobban megítéljem... mintha tartoztam volna valahová.”* Tartózkodó, konfliktuskerülő ember volt, a tudományos-közéleti pozíciók megszerzése nem motiválta. Szerzőtársaival, kollégáival baráti kapcsolatban volt, de kevés „igazi” barátja volt, kevés embert engedett közel magához. Találóan jellemezte ezt a „rejtőzködését” Enyedi György: *„Ó, én már 30 éve nem ismerem a Beluszkyt.”*

Nyugdíjba vonulása után is folytatta a kutatómunkát, az írás, az alkotás „éltette”. Még mindig jutottak eszébe új ötletek, könyveken dolgozott, korábban megjelent anyagait frissítette, és új tervei is voltak. Ezekben az években is szívesen publikált együtt régi szerzőtársaival, és örömmel kapcsolódott be a Magyarország Nemzeti Atlasza munkáiba. Egészségügyi problémái azonban sokasodtak, és 2022 nyár végétől egyre gyengébb lett, életkedve egyre fogyott, ekkor már készült elmenni. 2022. november 28-án halt meg; hamvait a piszkei temetőben helyezték örök nyugalomra 2023. január 11-én.